

УДК: 346.91

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-78-1-87-93>

Черкез Дмитро Леонідович,
аспірант

(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3785-3464>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОТИВУВАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ СУДОВОГО РІШЕННЯ

У статті здійснено порівняльний аналіз вимог до мотивувальної частини рішення суду. Розглянуто законодавчі зміни та нововведення у зв'язку з проведнням судової реформи в Україні та запропоновано найбільш досконалі підходи для подальшого реформування процесуального законодавства в частині забезпечення кожного права на справедливий суд.

Ключові слова: мотивувальна частина рішення суду; судові рішення; вмотивованість; зміст рішення суду.

Постановка проблеми. Дослідження судової практики України з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) свідчить, що вмотивованість судових рішень – це невід’ємна вимога, що висувається до рішень національних судів, значний та вагомий елемент права кожної особи на справедливий судовий розгляд. За своєю сутністю вмотивованість судових рішень є безпосереднім відображенням права особи: а) на справедливий судовий розгляд її справи; б) бути вислуханою та почутою незалежним судом; в) на публічне проголошення рішення суду; г) на перегляд рішення суду судами вищих інстанцій.

Одним із ключових питань досліджуваної проблематики є визначення єдиних критеріїв вмотивованого судового рішення. Варто зазначити, що ЄСПЛ у своїй прецедентній практиці виокремлює саме їх вмотивованість, а не законність чи обґрунтованість. Тому вмотивованість рішень суду треба розглядати як самостійну до них вимогу, яка не є тотожною вимогам законності й обґрунтованості.

Вмотивованість слід розуміти як повне та детальне відображення в рішенні суду мотивів, якими він керувався під час ухвалення судового акта, як щодо фактів справи під час оцінки доказів для встановлення наявності або відсутності обставин, на які сторони посилалися як на підставу своїх вимог і заперечень, із зазначенням, чому певні докази були взяті до уваги або відхилені, так і щодо права, тобто позиції суду стосовно застосування норм матеріального й процесуального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему вмотивованості судового рішення в цивільному судочинстві вивчали такі науковці, як О. Волянська, С. Загайнова, О. Калачова, Т. Цувіна та ін. Крім того, з огляду на міжгалузевий характер окресленої категорії, інтерес також можуть становити дослідження вчених й інших процесуальних наук. Визначення єдиних критеріїв, яким мають відповідати судові рішення незалежно від юрисдикції суду, залишається актуальним питанням як у національній правозастосовній діяльності, так і в практиці ЄСПЛ. Однак у науці господарського права вченими приділено недостатню увагу окремому дослідженню вмотивованості судового рішення, що обумовлює необхідність пошуку шляхів удосконалення його правового регулювання.

Метою статті є порівняльний аналіз мотивувальної частини судових рішень для виявлення найбільш прогресивних та досконалих підходів щодо вимог до мотивування судового рішення суддями під час здійснення ними того чи іншого виду судочинства. Аналіз структури мотивувальної частини судового рішення є необхідним для дослідження його складових з метою подальшого теоретичного та практичного вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. В умовах реформування процесуального законодавства України актуалізувалося питання вмотивованості судового рішення в різних видах судочинства. Вмотивованість судових рішень слід розглядати не тільки як невід'ємну вимогу, що висувається до рішень національних судів, а також як значний та вагомий елемент права кожної особи на справедливий судовий розгляд її справи.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, визначеним законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але пресу й публіку може бути не допущено в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо цього вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [1].

Особливої уваги заслуговує такий елемент права на справедливий судовий розгляд, як вмотивованість судових рішень, оскільки Конвенція текстуально не регламентує вимоги зазначати в рішеннях суду відповідні підстави та мотиви, ґрунтуючись на яких національна судова установа дійшла висновків у конкретному спорі. Указана вимога інтерпретована в рішеннях Європейського суду [2, с. 79].

Із втіленням судової реформи в Україні національне процесуальне законодавство знаходиться у процесі постійного оновлення та вдосконалення. Для кращого розуміння окресленої проблематики доцільним буде розглянути історію внесених у законодавство змін стосовно вимог до мотивувальної частини рішення суду.

Одразу слід звернути увагу на той факт, що вимогу щодо законності та обґрунтованості судового рішення передбачено в усіх процесуальних кодексах, а саме: ст. 236 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) та ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України).

Так, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 215 ЦПК України (у редакції, чинній до 17 грудня 2017 року) у мотивувальній частині рішення суду вказуються: встановлені судом обставини й визначені відповідно до них правовідносини; мотиви, з яких суд вважає встановленою наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалися вимоги чи заперечення, бере до уваги або відхиляє докази, застосовує зазначені в рішенні нормативно-правові акти; чи були порушені, не визнані або оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких особа звернулася до суду, а якщо були, то ким; назви статті, її частини, абзацу, пункту, підпункту закону, на підставі якого вирішено справу, а також процесуального закону, яким суд керувався [3].

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 163 КАС України (у редакції, яка діяла до 17 грудня 2017 року), у мотивувальній частині постанови суду зазначаються: встановлені судом обставини з посиланням на докази, а також мотиви неврахування окремих доказів; мотиви, на підставі яких суд приймав постанови, і положення закону, яким він керувався [4].

Положеннями п. 3 ч. 1 ст. 84 ГПК України (у редакції, чинній до 17 грудня 2017 року) було визначено, що в мотивувальній частині рішення господарського суду вказуються: обставини справи, встановлені господарським судом; причини виникнення спору; докази, на підставі яких прийнято рішення; зміст письмової угоди сторін, якщо її досягнуто; доводи, за якими господарський суд відхилив клопотання і докази сторін, їх пропозиції щодо умов договору або угоди сторін; законодавство, яким господарський суд керувався, приймаючи рішення; обґрунтування відстрочки або розстрочки виконання рішення [5].

Отже, очевидним є те, що більш детальними та змістовними були вимоги до мотивувальної частини рішення суду в господарському судочинстві України.

03 жовтня 2017 року Верховною Радою України було ухвалено Закон України № 2147 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі – Закон), який набув чинності 15 грудня 2017 року [6]. Із прийняттям цього Закону процесуальні кодекси України зазнали значних змін. З огляду на аналіз законодавчих нововведень можна стверджувати, що запит суспільства на справедливе правосуддя відображено в тих змінах, що були внесені до процесуальних кодексів.

Варто зауважити, що лише в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) вмотивованість судового рішення є окремим його елементом поряд із законністю та обґрунтованістю. Зокрема, відповідно до ст. 370 КПК України судові рішення повинні бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Вмотивованим є рішення, у якому наведені належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення [7]. Слід наголосити, що відокремлення категорії вмотивованості в самостійну вимогу до рішення суду повинно бути втілено і в інших процесуальних кодексах України.

Законодавством України встановлено єдиний підхід щодо змісту та структури судового рішення, яке, як правило, повинно складатися з чотирьох частин: вступної, описової, мотивувальної та резолютивної. І тільки КПК України містить вимоги до вироку суду, відповідно до яких вирок повинен складатися з трьох частин: вступної, мотивувальної та резолютивної. Так, згідно з ч. 1 ст. 263 ЦПК України рішення суду складається із вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин. Частиною 4 статті 263 ЦПК України визначено вимоги до мотивувальної частини рішення суду в цивільному судочинстві. Зокрема, згаданою нормою закріплено, що в мотивувальній частині рішення зазначаються:

- 1) фактичні обставини, встановлені судом, та зміст спірних правовідносин, з посиланням на докази, на підставі яких встановлені відповідні обставини;
- 2) докази, відхилені судом, та мотиви їх відхилення;
- 3) мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову, крім випадку, якщо аргумент очевидно не відноситься до предмета спору, є явно необґрунтованим або неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику;
- 4) чи були і ким порушені, не визнані або оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких мало місце звернення до суду;
- 5) норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування;
- 6) норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування [3].

Аналогічну норму містить і частина 1 статті 246 КАС України, відповідно до якої рішення суду складається із вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин. Згідно з ч. 4 ст. 246 КАС України в мотивувальній частині рішення зазначаються:

- 1) обставини, встановлені судом, та зміст спірних правовідносин, з посиланням на докази, на підставі яких встановлені відповідні обставини;

- 2) докази, відхилені судом, та мотиви їх відхилення;
- 3) мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову;
- 4) чи були і ким порушені, не визнані або оспорені права чи інтереси, за захистом яких мало місце звернення до суду, та мотиви такого висновку;
- 5) норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування;
- 6) норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування;
- 7) мотиви, з яких у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень суд, відмовляючи у позові, дійшов висновку, що оскаржуване рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень визнано судом таким, що вчинено відповідно до вимог частини другої статті 2 цього Кодексу [4].

Порівняльний аналіз наведених приписів ЦПК України та КАС України свідчить, що вимоги до мотивувальної частини рішення суду майже ідентичні, за винятком можливості суду, який розглядає справу в порядку цивільного судочинства, не надавати мотивованої оцінки кожному аргументу, наведеному учасниками справи, якщо такі аргументи очевидно не належать до предмета спору, є явно необґрунтованими або неприйнятними з огляду на законодавство чи усталену судову практику (п. 3 ч. 4 ст. 263 ЦПК України). До того ж згідно з п. 3 ч. 4 ст. 246 КАС України адміністративний суд, розглядаючи спори з суб'єктами владних повноважень, позбавлений можливості не надавати мотивовану оцінку кожному аргументу, наведеному сторонами в обґрунтування своїх вимог або заперечень.

Водночас більш прогресивним та правильним слід уважати підхід законодавця, утілений у п. 4 ч. 4 ст. 246 КАС України, оскільки порівняно з аналогічним пунктом статті 263 ЦПК України адміністративний суд повинен зазначати мотиви свого висновку в разі, якщо він установить факт порушення відповідачем прав та інтересів позивача, за захистом яких було здійснено звернення до суду. Наведені положення варто також закріпити й у ЦПК України, адже це сприятиме ухваленню судами більш вмотивованих судових рішень.

На наше переконання, найбільш детально визначено вимоги до мотивувальної частини рішення суду в Господарському процесуальному кодексі України. Проте слушно зауважити, що до 17 жовтня 2019 року (до набрання Законом України № 132 від 20.09.2019 року законної сили) зміст ч. 4 ст. 238 ГПК України був ідентичним змісту ч. 4 ст. 263 ЦПК України. І лише з прийняттям 20 вересня 2019 року Верховною Радою України Закону України № 132 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» [8] до ч. 4 ст. 238 ГПК України було внесено зміни та розширено коло вимог до мотивувальної частини судового рішення.

Згідно з ч. 1 ст. 238 ГПК України рішення суду складається із вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин. Відповідно до ч. 4 згаданої статті в мотивувальній частині рішення зазначаються:

- 1) перелік обставин, які є предметом доказування у справі;
- 2) перелік доказів, якими сторони підтверджують або спростовують наявність кожної обставини, яка є предметом доказування у справі;
- 3) висновок суду про те, яка обставина, що є предметом доказування у справі, визнається судом встановленою або спростованою з огляду на більшу вірогідність відповідних доказів;
- 4) мотиви визнання доказів більш вірогідними щодо кожної обставини, яка є предметом доказування у справі;

- 5) мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову, крім випадку, якщо аргумент очевидно не відноситься до предмета спору, є явно необґрунтованим або неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику;
- 6) чи були і ким порушені, не визнані або оспорені права чи інтереси, за захистом яких мало місце звернення до суду, та мотиви такого висновку;
- 7) норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування;
- 8) норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування [5].

З наведеного стає зрозумілим, що законодавець з метою стимулювання та заохочення інвестиційної діяльності в нашій державі приділяє неабияку увагу вдосконаленню процесуального законодавства, що реалізовано через внесення змін і до ст. 238 ГПК України в частині висунення більш високих вимог до мотивувальної частини рішення господарського суду, оскільки саме до підвідомчості господарських судів належить розгляд справ, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, у тому числі діяльності наявних та потенційних інвесторів в Україні з іншими суб'єктами господарських правовідносин.

На нашу думку, більш детальними, сучасними, досконалими та правильними є вимоги до мотивувальної частини рішення суду, визначені в ч. 4 ст. 238 ГПК України, адже такі вимоги до рішення суду дають можливість судді логічно структурувати зміст його мотивувальної частини, починаючи з опису тих фактів, які підлягають установленню, та тих доказів, які сторони надали суду в обґрунтування своїх позицій, з послідовним переходом до висновків суду з урахуванням вірогідності та переконливості тих чи інших доказів у порівнянні з іншими та зазначенням мотивів таких висновків. Саме в разі дотримання судами та суддями окреслених вимог процесуального закону судові рішення матимуть ясну, логічну, зрозумілу та послідовну структуру, що, у свою чергу, буде надавати сторонам очікуване ними законне, обґрунтоване, та – найголовніше – вмотивоване судові рішення.

Висновки. На наш погляд, у ЦПК України та КАС України слід детальніше визначити вимоги до мотивувальної частини судового рішення. Зокрема, судові рішення повинно містити не лише обґрунтування мотивів прийняття чи неприйняття певних доказів, а й також мотиви надання переваги одним доказам перед іншими щодо кожного зробленого висновку суду, до того ж такі висновки та мотиви суду повинні стосуватися всіх наданих сторонами доказів.

Порівняльний аналіз наведених норм процесуальних законів свідчить, що господарське судочинство щодо вимог до мотивувальної частини рішення суду є найбільш удосконаленим, логічним, сучасним та таким, що відповідає запиту суб'єктів господарювання та суспільства в цілому, а тому повинно знайти своє практичне втілення і в інших процесуальних кодексах України, зокрема в КАС України та ЦПК України.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року : офіційний текст станом на 18 січня 2022 року. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.01.2022).
2. Калачова О. Вмотивованість судових рішень як гарантія захисту прав і основоположних свобод людини. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 78–84.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 12.01.2022).
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 12.01.2022).

5. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 12.01.2022).

6. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовтня 2017 р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 12.01.2022).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.01.2022).

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні : Закон України від 20 вересня 2019 р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20#n109> (дата звернення: 12.01.2022).

References

1. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4 lystopada 1950 roku : ofitsiinyi tekst za stanom na 18 sichnia 2022 roku [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950] Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennia: 12.01.2022) [in Ukrainian].

2. Kalachova, O. (2016). Vmotyvovanist sudovykh rishen yak harantiiia zakhystu prav i osnovopolozhnykh svobod liudyny [Motivation of court decisions as a guarantee of protection of human rights and fundamental freedoms]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. № 4. S. 78–84 [in Ukrainian].

3. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 18 bereznia 2004 r. Ofitsiinyi vebсайт Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (data zvernennia: 12.01.2022) [in Ukrainian].

4. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 06 lystopada 2005 r. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (data zvernennia: 12.01.2022) [in Ukrainian].

5. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Commercial Procedural Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 06 lystopada 1991 r. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (data zvernennia: 12.01.2022) [in Ukrainian].

6. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv : Zakon Ukrainy vid 03 zhovtnia 2017 r. [On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts : Law of Ukraine]. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (data zvernennia: 12.01.2022) [in Ukrainian].

7. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 12.01.2022) [in Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo stymuliuvannia investytsiinoi diialnosti v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 20 veresnia 2019 r. [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Stimulation of Investment Activity in Ukraine : Law of Ukraine]. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20#n109> (data zvernennia: 12.01.2022) [in Ukrainian].

Cherkez Dmytro,

Postgraduate Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3785-3464>

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE STATEMENT OF REASONS OF A JUDICIAL DECISION

The article highlights the issues of motivated reasoning of judicial decisions as an element of the right to a fair trial, guaranteed to everyone by part 1 of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Attention is drawn to the importance of the requirement of motivated reasoning along with the legality and reasonableness of judicial decisions. The requirements to the statement of reasons of a court decision are analyzed in the context of constant updating of procedural codes of Ukraine. A comparative analysis of the requirements for the statement of reasons of a judicial decision in different types of court

proceedings was carried out in connection with the judicial reform in Ukraine. Using the historical method, legislative changes and innovations regarding the requirements for statement of reasons of judicial decisions have been studied. It is emphasized that it is necessary to include in the statement of reasons of a judicial decision not only the reasons for accepting or not accepting certain evidence, but also the reasons for giving preference to one piece of evidence over another for each judicial decision. Based on the obtained results, the most meaningful and detailed legal requirements to the statement of reasons of a judicial decision were identified, taking into account the best ways to further reform the procedural legislation of Ukraine in order to improve judicial decisions in terms of motivated reasoning while their making. In our opinion, Code of Administrative Procedure of Ukraine and Civil Procedure Code of Ukraine should define in more detail the requirements for the motivating part of the court decision. The court decision must contain not only the reasons for accepting or not accepting certain evidence, but also the reasons for giving preference to one piece of evidence over another in each court opinion, in addition, such conclusions and court reasons must apply to all evidence provided by the parties. A comparative analysis of the above rules of procedural law shows that commercial litigation on the requirements for the motivational part of the court decision is the most advanced, logical, modern and one that meets the needs of business entities and society as a whole.

Key words: *statement of reasons of a judicial decision; judicial decision; motivated reasoning; content of a judicial decision.*

Надіслано до редколегії 26.01.2022
Рекомендовано до публікації 01.02.2022